

Dorota Strojnowska

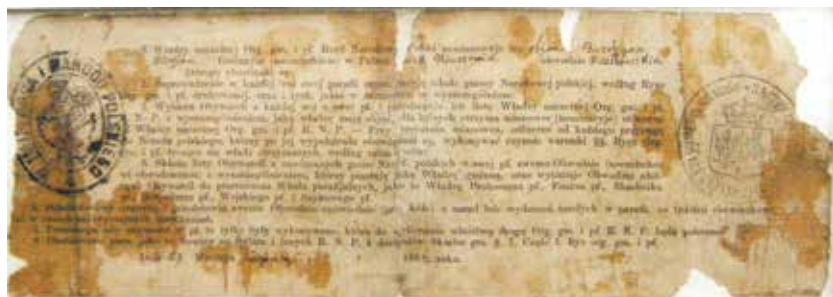
Krzeszowice

TRADYCJE POWSTANIA STYCZNIOWEGO NA ZIEMI KRZESZOWICKIEJ I KUCIE KOS W CZERNEŃSKIM SANKTUARIUM

Do najważniejszych w walce o niepodległość Polski wydarzeń należy niewątpliwie powstanie styczniowe. Walki odbywały się na terenie Królestwa Kongresowego, będącego pod zaborem rosyjskim, ale wspierano je również z terenów Galicji, także ziemi krzeszowickiej.

Adam hr. Potocki sfinansował oddział powstańczy. W uzdrowiskowym budynku „Zofii”, tzw. starym szpitalu i w Domu Schronienia im. Artura leczeni byli na koszt hr. Potockich ranni powstańcy. Łżej ranni opatrywani byli w aptece Rybackich przy rynku. Nie wszystkich udało się uratować. Wiele powstańczych grobów znajduje się na cmentarzach w Krzeszowicach, Tenczynku, Paczółtowicach¹. Wielu weteranów osiadło w ziemi krzeszowickiej po upadku powstania lub po uwolnieniu z zesłania.

Do krzeszowickiej zagrody Floriana Buzdygana przybywali emisariusze, tu odbywało się przekazywanie broni i przekuwanie kos; sam Buzdygan otrzymał nominację na dowódcę powstania w obwodzie krzeszowickim, a jego głównym obowiązkiem było: „Zaprowadzenie w każdej wsi swej parafii organizację władz gminy narodowej Polskiej, według rysu Org.

Nominacja Floriana Buzdygana na naczelnika powstania w parafii Krzeszowice. Zbiory SMZK

¹ D. Strojnowska, *Poszli nasi w bój bez broni... Ślady powstania styczniowego na ziemi krzeszowickiej*, Krzeszowice 2013, 60 s.

Inskrypcja na czerneńskim buku.
Archiwum oo. Karmelitów
Bosych w Czernej

gm. I pf. drukowanej...², opisanym dokładnie w dokumencie mianowania³, który potwierdza gruntowne przygotowania do objęcia władzy przez Rząd Narodowy Polski i przypomina, że powstanie miało także charakter polityczny.

W wieku XX klasztor karmelitański w Czernej stał się centrum pamięci powstańczej dzięki o. Rafałowi Józefowi Kalinowskiemu – dowódcy powstania na Litwie, zesłańcowi, który po święceniach był m.in. karmelitańskim przeorem, a jako święty stał się patronem Sybiraków i walczących o niepodległość. Od roku 1982 pielgrzymowali do św. Rafała członkowie nowohuckiego Duszpasterstwa Hutników oraz KRH NSZZ „Solidarność”⁴. Pierwszą pamiątką, która znalazła się w obrębie klauzury, była inskrypcja na karmelitańskim buku.

Kolejnym upamiętnieniem odbywających się rokrocznie hutniczych pielgrzymek jest tablica wmurowana w kaplicy św. Rafała Józefa Kalinowskiego w Czernej przez członków Stowarzyszenia Sieci Solidarności 21 stycznia 2018 roku, w setną rocznicę odzyskania niepodległości⁵.

W czerneńskim karmelu zostały złożone m.in. pamiątki po Joannie z Radziszewskich 1° v. Kurdwanowskiej, 2° v. Podłuskiej, weterance powstania zweryfikowanej w stopniu podporucznika⁶.

² We wszystkich cytatach zachowana oryginalna pisownia i ortografia.

³ Akt nominacji w zbiorach Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Krzeszowickiej (dalej: SMZK).

⁴ D. Strojnowska, 150. rocznica wybuchu Powstania Styczniowego, „Ziemia Krzeszowicka”, 2013, nr 1, s. 5; E. Nowak, Jubileuszowa Pielgrzymka Ludzi Pracy do Czernej, „Ziemia Krzeszowicka”, 2013, nr 1, s. 5–6.

⁵ Tablica ufundowana z inicjatywy krakowskiej Sieci Solidarności, zaprojektowana przez Jacka M. Stokłosę, wykonana przez Józefa Góralczyka z Miękini. Treść: Solidarność to znaczy razem... Jan Paweł II / w 100 rocznicę odzyskania niepodległości / w 155 rocznicę powstania styczniowego / podczas 35 pielgrzymki hutniczej Solidarności / tu przy grobie św. Rafała / powstańca, sybiraka, kapłana / składamy hołd wszystkim rodakom / którzy na przestrzeni dziejów / walczyli o wolność i niepodległość / naszej ojczyzny. Organizatorzy pielgrzymek hutników / Komisja Robotnicza Hutników NSZZ Solidarność / Stowarzyszenie Sieć Solidarności / Duszpasterstwo Hutników Nowa Huta / Czerna 21 stycznia 2018 roku. Zob. D. Strojnowska, XXXV Pielgrzymka do św. Rafała Kalinowskiego, „Ziemia Krzeszowicka”, 2018, nr 1/3, s. 14–15, il.

⁶ DS, Nowe pamiątki patriotyczne w muzeum Ojców Karmelitów, „Ziemia Krzeszowicka”, 2013, nr 1, s. 5–6; D. Strojnowska, Śladami powstania styczniowego. Czerna – klasztor oo. Karmelitów, „Ziemia Krzeszowicka”, 2013, nr 6, s. 10–13.

Upamiętnianie powstania styczniowego członkowie Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Krzeszowickiej rozpoczęli z chwilą założenia SMZK. Jednym z pierwszych doniosłych wydarzeń była uroczystość zorganizowana w dniu 29 stycznia 1983 roku w czerneńskim klasztorze, którą rozpoczęło złożenie wiązanki kwiatów na grobie o. Rafała Józefa Kalinowskiego (wówczas jeszcze na klasztornym cmentarzu). Spotkanie prowadzili przeor o. Kajetan Furmanik z prezesem SMZK Januszem Kopczyńskim, okolicznościowy wykład wygłosiła Jadwiga Ziemlińska, a uczniowie krzeszowickiego Liceum Ogólnokształcącego – Zespół Recytatorski prowadzony przez prof. Marię Urbanek, przedstawili program poetycki złożony z utworów poświęconych powstaniu styczniowemu; chór zakonny odśpiewał

*Tablica upamiętniająca stulecie odzyskania niepodległości i 35. pielgrzymkę Duszpasterstwa Hutników do św. Rafała.
Fot. J. Stokłosa.*

sprawozdania
– kronika

*Uroczystość odsłonięcia tablicy upamiętniającej pielgrzymki do grobu i relikwii św. Rafała.
Stoją od lewej: o. przeor Leszek Stańczewski, prezes Stowarzyszenia Sieć Solidarności Edward Nowak, współinicjator i współorganizator pielgrzymek, założyciel Duszpasterstwa Hutników Zbigniew Ferczyk. Fot. D. Strojnowska*

kilka pieśni patriotycznych. Uroczystość zakończono wspólnie hymnem *Boże coś Polskę*. Ponownie SMZK uczciło pamięć o. Rafała Józefa Kalinowskiego podczas spotkania pt. *Józef Kalinowski – Ojciec Rafał* w Krzeszowickim Ośrodku Kultury 14 marca 1983 roku, w którym uczestniczyli m.in. dr Zbigniew Siatkowski, red. Olgierd Jędrzejczyk, prezes SMZK Janusz Kopczyński, przeor karmelitów o. Kajetan Furmanik. W wydarzeniu uczestniczyło około stu pięćdziesięciu osób⁷.

Z okazji beatyfikacji o. Rafała Józefa Kalinowskiego, bohatera powstania styczniowego, której Papież dokonał podczas swej drugiej pielgrzymki do Ojczyzny w czerwcu 1983 roku, SMZK zleciło wykonanie dla Jana Pawła II pamiątkowej kasetki z wizerunkiem o. Rafała Kalinowskiego i symbolami karmelitańskimi i narodowymi, z adresem hołdowniczym dla Ojca św. W Izbie Regionalnej SMZK pokazana została wystawa *Postać Józefa Kalinowskiego – Ojca Rafała*, powtórzona w roku następnym⁸.

W latach kolejnych, w rocznice urodzin o. Rafała Józefa Kalinowskiego, członkowie Stowarzyszenia składali w Czernej kwiaty, zapalali znicze na Grobie Nieznanego Żołnierza oraz na grobach Floriana Buzdygana i zmarłego z ran powstańca, Marcina Zawory.

W 150. rocznicę wybuchu powstania styczniowego Dorota Strojnowska zrealizowała dofinansowany przez Województwo Małopolskie projekt *Poszli nasi w bój bez broni...*, który składał się z kilku segmentów: na okolicznościowej wystawie w Muzeum Ziemi Krzeszowickiej pokazane zostały m.in. pamiątki po Florianie Buzdyganie – modlitewnik, spisany przez niego w więzieniu, w którym odbywał karę za udział w powstaniu 1846 roku, oraz nominacja na naczelnika powstania w Krzeszowicach, a także obrazy – *Śmierć Zawory* pędzla Tadeusza Gillerta, kopia *Kucia kos* Artura Grottgera, portrety uczestników powstania. Podczas spaceru po Krzeszowicach uczestnicy zobaczyli miejsca związane z powstaniem; ukazała się także publikacja⁹ poświęcona powstaniu styczniowemu i jego weteranom z ziemi Krzeszowickiej.

Opisane powyżej tradycyjne obchody powstańczych rocznic dzięki Andrzejowi Mędrali, honorowemu członkowi SMZK i wieloletniemu wiceprezesowi Stowarzyszenia, wzbogaciły się w roku 2020 o pokaz *kucia kos powstańczych*¹⁰, zorganizowany przez Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Krzeszowickiej z o. Leszkiem Stańczewskim OCD – przeorem klasztoru Karmelitów Bosych w Czernej oraz Franciszkiem Rozmusem – sekretarzem Zarządu PTTK Olkusz.

⁷ Zbiory SMZK w Krzeszowicach, Kronika, T. 1, oprac. W. Bulek.

⁸ Tamże.

⁹ D. Strojnowska, *Poszli nasi w bój bez broni...*

¹⁰ *Pokaz kucia kos powstańczych i wystawa Sacrum-Profanum Jacka Włodarczyka oraz tradycje patriotyczne w klasztorze Karmelitów Bosych w Czernej, 2 lutego 2020 r.* Zob. także: D. Strojnowska, *Kucie kos w czerneńskim eremie*, „Ziemia Krzeszowicka”, 2020, nr 1/4, s. 5.

Regulamin ćwiczeń kosą, Lwów 1913. Pozyskano z <https://polona.pl>

Kosy znane były już w starożytności. O możliwościach ich wykorzystania pisał w *Krótkiej nauce o pikach i kosach* Piotr Aigner, architekt i wojskowy:

Każdy Kray, każda Prowincya łatwo i bez wielkiego kosztu mieć może piki i kosy. Broń ta przyda się z użytkiem różnym korpusom wojska liniowego, wolontariuszom Narodowym, a mianowicie tej liczney masie obywateli, którzy chcą bronić wolności, a innych sposobów do obrony, lub atakowania nie mają...¹¹.

Autor *Regulaminu ćwiczeń kosą* pisze:

Kosa jest odwieczną bronią ludu polskiego [...] największe tryumfy święciła [...] pod Raclawicami, gdzie [...] atak chłopów-kosynierów zmusił artylerję rosyjską do milczenia i został uwiecznony zdobyciem dwunastu dział¹².

W Polsce służyły do obrony m.in. przeciw Szwedom, wykorzystane zostały także w powstaniu styczniowym. Znane są również z ikonografii; najsłynniejsze jest *Kucie kos* Artura Grotgera.

Nabożeństwo w intencji powstańców, rozpoczynające czerneńskie wydarzenie, celebrował prowincjał o. Tadeusz Florek OCD. Uroczystość uświetniły poczty sztandarowe OSP z gminy Krzeszowice i organizacji pozarządowych, a także oddział Towarzystwa Krzewienia Tradycji Kawalerii

¹¹ P. Aigner, *Krótką nauka o pikach i kosach, przez obywatela Piotra Aignera*, w Warszawie, w Drukarni Piotra Zawadzkiego, 1794, s. 7–8.

¹² *Regulamin ćwiczeń kosą*, Lwów, nakł. Rada Naczelna Drużyn Bartoszewych, 1913.

Polskiej im. Rotmistrza Witolda Pileckiego z Chrzanowa ze sztandarem. Rekonstrukcję przygotowali kowale z Żurady k. Olkusza – mistrz kowalski Jacek Włodarczyk, Wiesław Klemens, Wojciech Szota, Łukasz Żak. W „powstańczej kuźni” wspierali ich Bożena Włodarczyk i Kacper Broda. Pierwsza prezentacja w kuźni Na Wierzbju w Żuradzie została zorganizowana w roku 2011 i od tej pory cieszy się wielkim powodzeniem; rozpoczyna się na olkuskim cmentarzu przy grobie Francesco Nullo. Zobaczyć ją można także w Igołomi. W Czernej w historię wprowadził zebranych Leszek Sibila, prezes Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Krzeszowickiej (2018–2021); nawiązał do bitwy pod Raclawicami, wygranej dzięki kosyńnikom, i symboliki kosy, która od czasu Raclawic stała się znakiem walki, obok sztandarów i szabel – ale jednocześnie nazywana jest bronią rozpaczliwych. Jedna z kos została złożona pod Kopcem Kościuszki.

Andrzej Mędrala opisał upamiętniające powstanie i jego patrona św. Rafała pielgrzymki Duszpasterstwa Hutników, które odbywają się od lat 80. XX wieku i w których uczestniczyli także miejscowi.

Bogatą oprawę muzyczną przygotował Janusz Blecharz; pieśni powstańcze i patriotyczne podczas pokazu zaśpiewały chóry „Harfa” z Krakowa, „Voici di San Francesco” z Zabierzowa pod dyrekcją Edwarda Machety, „Bołecanie” z Bołęcina oraz członkinie KGW z Czernej.

Prezes Leszek Sibila opowiada o historii i symbolice kosy. Fot. D. Strojnowska

Rekonstrukcji towarzyszyła wystawa prac Jacka Włodarczyka pt. *Sacrum Profanum*, na której artysta pokazał wykute przez siebie przedmioty kultu religijnego, użytkowe oraz ozdobne. Można było także zobaczyć kosy, szable i bagnety z Izby Regionalnej w Myślachowicach.

Na zakończenie pokazu Jacek Włodarczyk przekazał przeorowi Czernej o. Leszkowi Stańczewskiemu kosę ukutą podczas wydarzenia z autografami uczestników.

Po pokazach uczestnicy udali się na wspólną agapę.

Licznie zgromadzeni widzowie gorąco przyjęli pokaz żuradzkich kowali, zatem nic dziwnego, że po ustaniu rygorów epidemicznych Andrzej Mędrala przystąpił do

Przemawia wiceprezes Andrzej Mędrala, obok poczet sztandarowy OSP. Fot. D. Strojnowska

organizacji kolejnego pokazu, który odbył się 5 lutego 2023 roku, realizowany we współpracy z przeorem Pawłem Hańczakiem OCD przez Stowarzyszenie Pro Artem i jego prezesa Janusza Blecharza. Także i tym razem kowalom przewodniczył Jacek Włodarczyk, któremu towarzyszyli: Łukasz Żak, Zbigniew Roś, Wojciech Szota, Paweł Kramarz, Bożena Włodarczyk, Ewa Dska i Kacper Broda. Byli także rekonstruktorzy – Magdalena i Przemysław Jaskółowscy, Paweł Kramarz oraz Sławomir

sprawozdania
– kronika

Kucie kos. Fot. D. Strojnowska

Mierzwa. Patronowali Wicemarszałek Województwa Małopolskiego Łukasz Smółka, Członek Zarządu Województwa Małopolskiego Iwona Gibas oraz Burmistrz Krzeszowic Waław Gregorczyk.

Także ten pokaz, mimo tęgiego chłodu, cieszył się dużym powodzeniem, co świadczy o nośnej formie przekazywania pamięci o wydarzeniach historycznych. Służy temu również wspaniałe tło – zabytkowe zabudowania klasztoru i malownicze o każdej porze roku pejzaże. Choć purystom marzy się przeniesienie imprezy na krzeszowicki rynek, bo tam rzeczywiście działania powstańcze miały miejsce – moim zdaniem najważniejsze jest, by władze samorządowe i lokalna społeczność zjednoczyły wysiłki, aby imprezę utrzymać i rozpropagować, szczególnie wśród uczniów, jest to bowiem świetna lekcja historii, którą oczywiście można dopełnić stosowną publikacją.

Podczas wydarzeń Franciszek Rozmus zrealizował filmy dokumentalne, które można zobaczyć na Facebooku, na stronie Olkusz.tv, w zakładce „filmy”: *Kucie kos powstańczych. Czerna 2020* oraz *Pokaz kucia kos powstańczych w klasztorze Karmelitów Bosych w Czernej 5.02.2023 r.*¹³

*Ojcowie karmelici i poczty sztandarowe kierują się na miejsce pierwszego grobu św. Rafała.
Fot. D. Strojnowska.*

¹³ *Pokaz kucia kos powstańczych... 2 lutego 2020*. Pozyskano z <https://www.facebook.com/Olkusz.tv/videos/1251494221855176> (dostęp 5.07.2023); *Kucie kos powstańczych w klasztorze w Czernej 5.02.2023 r.* Pozyskano z <https://www.facebook.com/watch/?v=1698247974005349> (dostęp 14.11.2023).